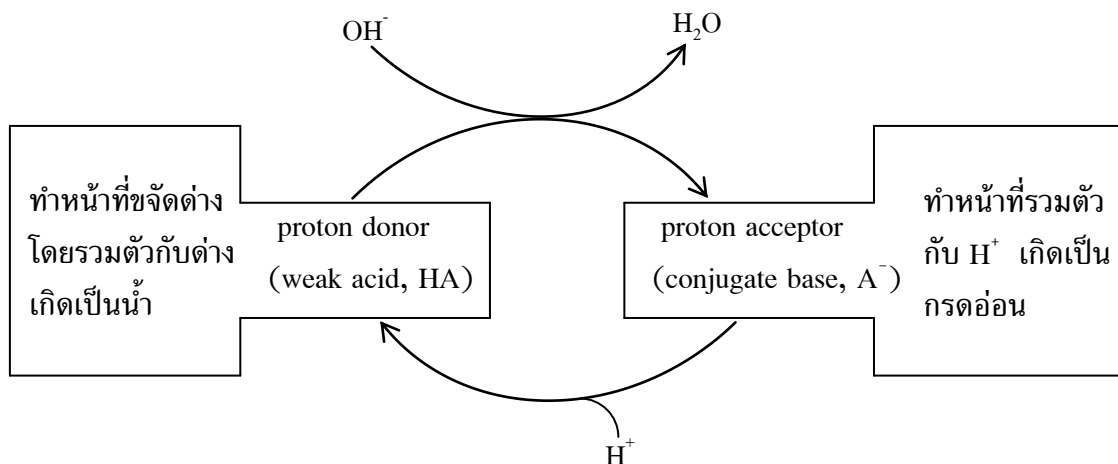

- วัตถุประสงค์
1. เพื่อให้มีความเข้าใจถึงองค์ประกอบและการทำงานของบัฟเฟอร์
 2. สามารถเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์ที่มีพีเอชและความเข้มข้นตามที่ต้องการได้
 3. ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพความเป็นบัฟเฟอร์
 4. รู้จักวิธีการหาค่า pK_a ของกรดอ่อน

การควบคุมระดับความเป็นกรด - ด่างภายในเซลล์ของสิ่งมีชีวิตให้มีระดับที่เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต ระดับความเป็นกรด-ด่างซึ่งวัดได้เป็นค่าพีเอช (pH) จะต้องรักษาให้คงที่หรือเปลี่ยนแปลงในช่วงแคบ ๆ เพื่อช่วยการทำงานของระบบต่าง ๆ ในสิ่งมีชีวิต เช่น การทำงานของเอนไซม์ในปฏิกิริยาต่าง ๆ การจับกับออกซิเจนของเฮโมโกลบิน เป็นต้น ให้ดำเนินไปได้อย่างปกติและมีประสิทธิภาพสูงสุด สิ่งมีชีวิตจึงต้องมีระบบบัฟเฟอร์เพื่อต่อต้านการเปลี่ยนแปลงพีเอชที่อาจเกิดขึ้นภายในเซลล์ บัฟเฟอร์ที่มีบทบาทในสิ่งมีชีวิต ได้แก่ ฟอสเฟต ไบคาร์บอเนต และโปรตีน

บัฟเฟอร์ คือ สารละลายที่สามารถต่อต้านการเปลี่ยนแปลงความเป็นกรด - ด่าง เมื่อเติมกรดหรือด่างปริมาณเล็กน้อยลงไป ในสารละลายบัฟเฟอร์ประกอบด้วยกรดอ่อน ซึ่งเป็นองค์ประกอบทำหน้าที่ให้โปรตอน (proton donor) และคู่เบสของกรดอ่อนนั้น (conjugate base) ซึ่งเป็นองค์ประกอบทำหน้าที่รับโปรตอน (proton acceptor) ทั้งสององค์ประกอบมีการทำงานที่สรุปได้ดังนี้

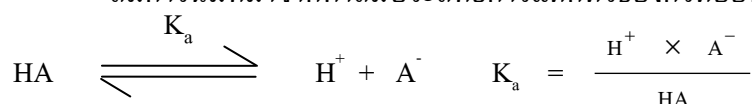
น้ำหรือกรดอ่อนที่เกิดขึ้น มีผลทำให้พีเอชของสารละลายบัฟเฟอร์เปลี่ยนแปลงน้อยมาก น้ำมีค่าการแตกตัว (K_w) น้อยมากเท่ากับ 10^{-14} การแตกตัวเป็น H^+ มีปริมาณที่น้อยมาก ส่วนกรดอ่อนแม้ว่าจะแตกตัวเป็น H^+ ได้อีก แต่การแตกตัวนั้นต้องเป็นไปตามค่าสัมประสิทธิ์การแตกตัว (K_a) ของกรดนั้น H^+ จึงมีปริมาณที่เพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย

การเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์

การที่จะเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์ได้นั้นต้องอาศัยสมการที่สำคัญสมการหนึ่งๆ ที่เรียกว่า **สมการ Henderson – Hasselbalch** ซึ่งมีรูปสมการดังนี้

$$\text{pH} = \text{pK}_a + \log \frac{[\text{conjugate base (proton acceptor)}]}{[\text{weak acid (proton donor)}]}$$

สมการนี้มีที่มาจากค่าสัมประสิทธิ์การแตกตัวของกรดอ่อน (K_a)

$$\log K_a = \log \frac{[\text{H}^+] \times [\text{A}^-]}{[\text{HA}]}$$

$$= \log [\text{H}^+] + \log \frac{[\text{A}^-]}{[\text{HA}]} \quad (\text{จากความสัมพันธ์ที่ว่า } \log xy = \log x + \log y)$$

$$-\log [\text{H}^+] = -\log K_a + \log \frac{[\text{A}^-]}{[\text{HA}]}$$

$$\text{pH} = \text{pK}_a + \log \frac{[\text{A}^-]}{[\text{HA}]}$$

$$(\text{pH} = -\log [\text{H}^+] \text{ และ } \text{pK}_a = -\log K_a)$$

ในสมการจะระบุว่า พีเอชของสารละลายบัฟเฟอร์ขึ้นอยู่กับค่า pK_a ของกรดอ่อน ดังนั้น การเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์ที่พีเอชใดพีเอชหนึ่ง สิ่งที่ต้องพิจารณาคือ การเลือกชนิดกรดอ่อน ซึ่งต้องมีค่า pK_a ใกล้เคียงกับค่าพีเอชของสารละลายบัฟเฟอร์ที่ต้องการเตรียม ค่า pK_a นี้บ่งบอกถึงความแรงของกรด กรดอ่อนที่มีค่า K_a สูงจะมีการแตกตัวดีกว่าและเป็นกรดที่แรงกว่ากรดอ่อนที่มีค่า K_a ต่ำ กรดอ่อนบางชนิดสามารถแตกตัวให้ H^+ ได้หลายครั้ง เราเรียกรวมพวกนี้ว่า กรดหลายโปรตอน (**polyprotic acid**) เช่น กรดฟอสฟอริก ค่า pK_a ของสารบางชนิดได้แสดงไว้ในตารางที่ 1

เมื่อได้ชนิดของสารที่ใช้เตรียมบัฟเฟอร์แล้ว ลำดับต่อมาที่ต้องพิจารณาคือ การปรับอัตราส่วนของ conjugate base : กรด หรือ $[\text{A}^-]/[\text{HA}]$ ให้ได้พีเอชที่ต้องการโดยอาศัยสมการ Henderson – Hasselbalch อัตราส่วนของ conjugate base : กรด ที่จะให้สารละลายบัฟเฟอร์ที่มีสมบัติต้านทานการเปลี่ยนแปลงพีเอชอยู่ระหว่าง 1/10–10/1 กล่าวได้ว่าบัฟเฟอร์ชนิดหนึ่งๆ จะมีช่วงพีเอชที่แสดงคุณสมบัติการต้านทานการเปลี่ยนแปลงพีเอช เท่ากับ $\text{pK}_a \pm 1$ ตัวอย่างเช่น แอซีเตทบัฟเฟอร์ที่เตรียมโดยใช้ค่า pK_a ของกรดแอซีติก สามารถใช้เตรียมบัฟเฟอร์ที่มีพีเอชอยู่ระหว่าง 3.8 – 5.8 เท่านั้น พ้นจากช่วงพีเอชนี้ไปแล้ว สารละลายที่เตรียมขึ้นไม่ถือว่าเป็นสารละลายบัฟเฟอร์แต่อย่างใด เนื่องจากปริมาณกรดอ่อนหรือ

conjugate base มีไม่เพียงพอต่อการต้านทานการเปลี่ยนแปลงพีเอชต่อการเติมกรดหรือด่าง เมื่อพีเอชของสารละลายบัฟเฟอร์ที่เตรียมขึ้นมีค่าเท่ากับ pK_a ของกรดอ่อนที่ใช้เตรียมนั้น หรือความเข้มข้นของกรดอ่อนเท่ากับความเข้มข้นของ conjugate base สารละลายบัฟเฟอร์นี้มีประสิทธิภาพในการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงพีเอชสูงสุด

ตารางที่ 1 ค่า pK_a ของกรดอ่อนบางชนิด

	pK_{a1}	pK_{a2}	pK_{a3}
กรดฟอสฟอริก (H_3PO_4)			
จากการแตกตัวครั้งที่ 1 $H_3PO_4 \longrightarrow H^+ + H_2PO_4^-$	2.1		
จากการแตกตัวครั้งที่ 2 $H_2PO_4^- \longrightarrow H^+ + HPO_4^{2-}$		6.8	
จากการแตกตัวครั้งที่ 3 $HPO_4^{2-} \longrightarrow H^+ + PO_4^{3-}$			12.3
กรดคาร์บอนิก			
จากการแตกตัวครั้งที่ 1 $H_2CO_3 \longrightarrow H^+ + HCO_3^-$	6.4		
จากการแตกตัวครั้งที่ 2 $HCO_3^- \longrightarrow H^+ + CO_3^{2-}$		10.3	
ไกลซีน (H_2NCH_2COOH)			
จากการแตกตัวของ $H_3^+NCH_2COOH \longrightarrow H^+ + H_3^+NCH_2COO^-$	2.4		
จากการแตกตัวของ $H_3^+NCH_2COO^- \longrightarrow H^+ + H_2NCH_2COO^-$		9.6	
กรดแอสติค			
จากการแตกตัว $CH_3COOH \longrightarrow H^+ + CH_3COO^-$	4.8		

ประสิทธิภาพในการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงพีเอชของสารละลายบัฟเฟอร์ (buffer capacity) นอกจากจะขึ้นอยู่กับอัตราส่วนของ conjugate base (proton acceptor) ต่อกรดอ่อน (proton donor) แล้ว ยังขึ้นอยู่กับปริมาณของ proton donor และ proton acceptor ที่รวมอยู่ในบัฟเฟอร์นั้น หรืออีกนัยหนึ่งคือ ความเข้มข้นของสารละลายบัฟเฟอร์ ซึ่งเท่ากับผลรวมความเข้มข้นของ conjugate base และความเข้มข้นของกรดอ่อน โดยที่ประสิทธิภาพการต้านทานการเปลี่ยนแปลงพีเอชจะเพิ่มขึ้นเมื่อเพิ่มความเข้มข้นของบัฟเฟอร์

พีเอชของสารละลายบัฟเฟอร์ยังขึ้นอยู่กับความแรงไอออน (ionic strength) และอุณหภูมิ โดยแท้ที่จริงแล้วสมการ Henderson – Hasselbalch มีรูปสมการที่ถูกต้องดังนี้คือ

$$pH = pK_a + \log \frac{[A^-] \gamma_{A^-}}{[HA] \gamma_{HA}}$$

ซึ่งต้องมีการคูณค่า activity coefficient, γ ของทั้งกรดอ่อนและ conjugate base เข้าไปด้วย การละทิ้งเสียซึ่งค่า γ นี้ ซึ่งทำนายถึงค่าพีเอชของบัฟเฟอร์จะผันแปรกับความแรงไอออน ทำให้บางครั้งค่าพีเอชที่ได้

จากการคำนวณไม่ตรงกับค่าพีเอชที่วัดได้ การเติมเกลือ เช่น เกลือโซเดียมคลอไรด์ หรือการเปลี่ยนแปลง ปริมาตรของบัฟเฟอร์จะทำให้พีเอชของบัฟเฟอร์เปลี่ยนแปลงไป ผลกระทบนี้มีมากเมื่อเป็นพวกที่มีประจุ สูง เช่น ซิเตรท และฟอสเฟต การเจือจางฟอสเฟตบัฟเฟอร์ พีเอช 6.6 จาก 0.5 โมลาร์ ไปเป็น 0.05 โมลาร์ พีเอชจะเพิ่มเป็น 6.9 บัฟเฟอร์ส่วนใหญ่ยังแสดงถึงความสัมพันธ์ของค่า pK_a ที่ขึ้นกับอุณหภูมิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับทริสบัฟเฟอร์ (Tris buffer) บัฟเฟอร์ชนิดนี้มีการเปลี่ยนแปลงประมาณ -0.03 หน่วย pK_a / องศาเซลเซียส ที่อุณหภูมิ 25°C วัดค่าพีเอชได้เป็น 8.08 จะเพิ่มเป็นประมาณ 8.7 ที่ 4°C และ ลดลงเป็นประมาณ 7.7 ที่ 37°C ข้อมูลปัจจัยเหล่านี้ที่มีผลต่อพีเอชของบัฟเฟอร์ชนิดต่าง ๆ หาและ ศึกษาเพิ่มเติมได้จากหนังสือประเภท Handbook of Biochemistry ทั่ว ๆ ไป

ตัวอย่างการเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์

ขั้นที่ 1 คำนวณหาความเข้มข้นขององค์ประกอบที่ทำหน้าที่รับโปรตอนและความเข้มข้นขององค์ประกอบ ที่ทำหน้าที่ให้โปรตอน

ตัวอย่าง การเตรียมแอสีเตทบัฟเฟอร์ ความเข้มข้น 0.2 โมลาร์พีเอช 4.9 จำนวน 500 มิลลิลิตร จากสมการ Henderson - Hasselbalch

$$pH = pK_a + \log \frac{\text{conjugate base}}{\text{weak acid}}$$

องค์ประกอบในแอสีเตทบัฟเฟอร์ ได้แก่

CH_3COOH ซึ่งเป็นองค์ประกอบทำหน้าที่ให้โปรตอน มีค่า $pK_a = 4.76$

CH_3COO^- ซึ่งได้จากเกลือโซเดียมแอสีเตทหรือเกลือโปแตสเซียมแอสีเตทเป็นองค์ประกอบ ทำหน้าที่รับโปรตอน

$$\text{แทนค่าลงในสมการจะได้ } 4.9 = 4.76 + \log \frac{[CH_3COO^-]}{[CH_3COOH]}$$

$$\log \frac{[CH_3COO^-]}{[CH_3COOH]} = 0.14$$

$$\frac{[CH_3COO^-]}{[CH_3COOH]} = 1.38 \text{ (antilog ของ } 0.14 = 1.38 \text{ จากการเปิดตาราง antilog)}$$

$$[CH_3COO^-] = 1.38 [CH_3COOH] \quad \text{_____ (1)}$$

$$[CH_3COO^-] + [CH_3COOH] = 0.2 \text{ โมลาร์} \quad \text{_____ (2)}$$

แทนค่า (1) ลงใน (2) $1.38 [CH_3COOH] + [CH_3COOH] = 0.2$

$$[CH_3COOH] = \frac{0.2}{2.38} = 0.084 \text{ โมลาร์}$$

เพราะฉะนั้นในสารละลายแอสีเตทบัฟเฟอร์ พีเอช 4.9 จะต้องประกอบด้วย

$$\text{ความเข้มข้นของ } CH_3COOH = 0.084 \text{ โมลาร์}$$

$$\text{และความเข้มข้นของ } CH_3COO^- = 0.2 - 0.084 = 0.116 \text{ โมลาร์}$$

ขั้นที่ 2 เมื่อทราบความเข้มข้นขององค์ประกอบทั้งสองในสารละลายบัฟเฟอร์แล้ว นำสารที่จะให้องค์ประกอบทั้งสองมาผสมเข้าด้วยกัน โดยใช้ปริมาณเนื้อสารที่ทำให้ได้ความเข้มข้นและพีเอชตามต้องการ

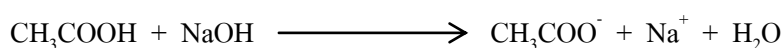
แอสีเตทบัฟเฟอร์ พีเอช 4.9 ความเข้มข้น 0.2 โมลาร์ ปริมาตร 500 มิลลิลิตร ต้องมีปริมาณเนื้อสารของ

$$\text{CH}_3\text{COOH} \text{ คิดเป็น} = \frac{0.084 \times 500}{1000} = 0.042 \text{ โมล}$$

$$\text{CH}_3\text{COONa} \text{ คิดเป็น} = \frac{0.116 \times 500}{1000} = 0.058 \text{ โมล}$$

ในการเตรียมต้องชั่ง CH_3COONa (น้ำหนักโมเลกุล = 82) มา = $0.058 \times 82 = 4.756$ กรัม มาละลายน้ำแล้วเติมสารละลายกรดแอสีติก เมื่อมีกรดแอสีติก ความเข้มข้น 1 โมลาร์ ต้องนำมา = $\frac{0.042 \times 1000}{1} = 42$ มิลลิลิตร ผสมเข้าด้วยกันแล้วปรับปริมาตรด้วยน้ำกลั่นให้ได้ 500 มิลลิลิตร

การเตรียมอีกวิธีหนึ่งคือ การใช้กรดแอสีติกและสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์มาผสมกันในกรณีนี้องค์ประกอบที่ขาดอยู่คือ CH_3COO^- จะเกิดขึ้นได้ดังสมการ

เมื่อตั้งต้นเตรียมบัฟเฟอร์ด้วยปริมาณเนื้อสาร CH_3COOH เพียงอย่างเดียว ในระบบบัฟเฟอร์จะต้องมี CH_3COOH อยู่ คิดเป็น 0.042 โมล และจะต้องใช้ CH_3COOH อีก 0.058 โมล ในการทำปฏิกิริยากับ NaOH ให้เกิดเป็น CH_3COO^- 0.058 โมล ดังนั้นในการเตรียมต้องใช้ CH_3COOH เท่ากับ 0.1 โมล กรณีที่มีกรดแอสีติก ความเข้มข้น 1 โมลาร์อยู่ ต้องนำกรดแอสีติกความเข้มข้นนี้มา 100 มิลลิลิตร และเมื่อมีสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ ความเข้มข้น 1 โมลาร์ ต้องนำมา 58 มิลลิลิตร มาผสมกัน แล้วปรับปริมาตรให้ได้ 500 มิลลิลิตร ด้วยน้ำกลั่น

เมื่อเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์ได้แล้ว ก่อนที่จะนำไปใช้งาน ควรตรวจสอบค่าพีเอชของสารละลายบัฟเฟอร์ที่เตรียมได้ด้วยเครื่องวัดความเป็นกรด - ด่าง (pH meter)

เครื่องวัดความเป็นกรด - ด่าง (pH meter)

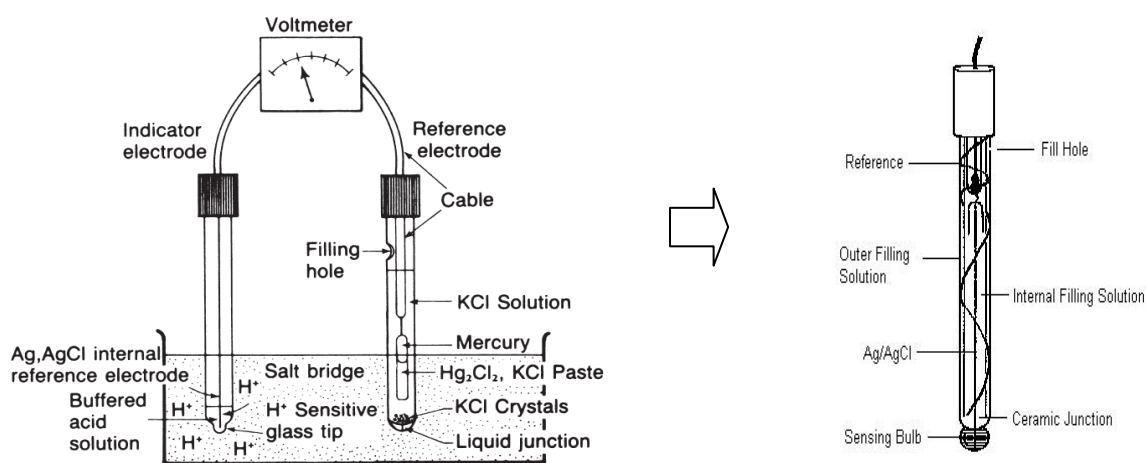
เป็นเครื่องมือที่ใช้วัดระดับความเป็นกรด-ด่างหรือค่าพีเอช (pH) ของสารละลาย โดยอาศัยหลักการทางเคมีไฟฟ้า (electrochemistry) มีส่วนประกอบหลักอยู่ 2 ส่วน คือ ตัวเครื่องและแท่งอิเล็กโทรด ที่เชื่อมต่อกันด้วยสายไฟ ทำให้เครื่องวัดสามารถทำงานได้ครบวงจร

1. อิเล็กโทรด (electrode) ในปัจจุบันอิเล็กโทรดส่วนใหญ่ทำเป็นแบบ Combination pH Electrode ซึ่งมีความสะดวกในการใช้งาน โดยรวมส่วนของอิเล็กโทรดอ้างอิง (Reference Electrode) และอิเล็กโทรดตรวจวัด (Indicator Electrode) มาอยู่ร่วมกัน มีลักษณะเป็นแท่งอิเล็กโทรดที่ตรงปลายเป็นกระเปาะใช้จุ่มลงในสารละลาย บริเวณกระเปาะทำด้วยแก้วชนิดพิเศษที่มีช่องยอมให้ผ่านเฉพาะไฮโดรเจนไอออน (H^+) ส่วนนี้เป็นส่วนของอิเล็กโทรดตรวจวัด ที่ภายในมีเส้นลวดเงินที่เคลือบไว้ด้วยซิลเวอร์คลอไรด์ (AgCl) แลอยู่ในสารละลายบัฟเฟอร์ที่มีกรดไฮโดรคลอริก 0.1 มิลลิโมลาร์อยู่ด้วย อิเล็กโทรดอ้างอิงมักทำเป็นเส้น

ลวดเงินที่เคลือบไว้ด้วยซิลเวอร์คลอไรด์พันรอบอิเล็กโทรดตรวจวัด ทำหน้าที่ให้ศักย์ไฟฟ้าที่เกิดขึ้นที่ขั้วตรวจวัดเดินครบวงจร โดยมีโปตัสเซียมคลอไรด์ (KCl) อิ่มตัวทำหน้าที่เป็นสะพานเกลือ (Salt Bridge) เชื่อมอิเล็กโทรดตรวจวัด

ในสารละลายบัฟเฟอร์มาตรฐาน (Standard pH Buffer) pH 7 ความต่างศักย์ระหว่างอิเล็กโทรดอ้างอิงกับอิเล็กโทรดตรวจวัด จะมีค่าความต่างศักย์เท่ากับศูนย์มิลลิโวลต์ (0 MV) ความต่างศักย์จะเพิ่มขึ้นหรือลดลงขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของไฮโดรเจนไอออนในสารละลายนั้น

2. ตัวเครื่อง ทำหน้าที่เป็น Volt Meter แปลงสัญญาณให้เป็นความต่างศักย์ทางไฟฟ้า แล้วขยายสัญญาณให้เพิ่มขึ้นอย่างเพียงพอให้แสดงผลบนหน้าจอ

รูปที่ 1. อิเล็กโทรดอ้างอิง (Reference Electrode) และอิเล็กโทรดตรวจวัด (Indicator Electrode) รวมเข้าด้วยกันเป็น Combination pH Electrode

ที่มา : Bishop, Fody และ Schoeff (2010)

ก่อนวัดค่าพีเอชต้องมีการปรับมาตรฐานเครื่องวัดเสียก่อนด้วยสารละลายบัฟเฟอร์มาตรฐานที่ทำซื้อได้จากบริษัทผู้ผลิตเครื่องทั่วไป เพื่อความถูกต้องแม่นยำควรใช้สารละลายบัฟเฟอร์มาตรฐาน 2 ค่าพีเอชที่ครอบคลุมค่าพีเอชที่เราต้องการวัด เช่น ต้องการวัดค่าพีเอช 5 ควรปรับมาตรฐานด้วยสารละลายบัฟเฟอร์มาตรฐาน พีเอช 4 และพีเอช 7

การบำรุงรักษาเครื่องวัดพีเอช ส่วนที่สำคัญที่สุดและมีราคาแพง คือ อิเล็กโทรด โดยเฉพาะที่บริเวณกระเปาะของอิเล็กโทรด ต้องระวังอย่าให้กระทบกับของแข็ง เมื่อฉีกล้างทำความสะอาดด้วยน้ำกลั่นเสร็จ ให้ใช้กระดาษทิชชูซับเบาๆ หลังการใช้งาน ควรเก็บแช่ไว้ในสารละลาย เช่น บัฟเฟอร์ พีเอช 4.0 หรือสารละลายโปตัสเซียมคลอไรด์อิ่มตัว อย่าปล่อยให้แห้งโดยเด็ดขาด

การทดลองที่ 1.1 การเตรียมสารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์

สารเคมีที่ใช้ 1. สารละลายไดโซเดียมไฮโดรเจนฟอสเฟต (Na_2HPO_4) หรือ สารละลายไดโปแตสเซียมไฮโดรเจนฟอสเฟต (K_2HPO_4) 0.5 โมลาร์

2. สารละลายโซเดียมไดไฮโดรเจนฟอสเฟต (NaH_2PO_4) หรือ สารละลายไดโปแตสเซียมไฮโดรเจนฟอสเฟต (KH_2PO_4) 0.5 โมลาร์
3. สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ 0.5 โมลาร์
4. สารละลายกรดไฮโดรคลอริก 0.5 โมลาร์

วิธีทดลอง

1. คำนวณหาปริมาตรของ 0.5 โมลาร์ Na_2HPO_4 (หรือ K_2HPO_4) และ 0.5 โมลาร์ NaH_2PO_4 (หรือ KH_2PO_4) ที่ต้องใช้ในการเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์ความเข้มข้น 0.2 โมลาร์พีเอช 6.8 จำนวน 100 มิลลิลิตร โดยการใช้สมการ Henderson - Hasselbalch
2. ผสมสารละลายทั้งสองที่มีปริมาตรตามที่คำนวณได้ในข้อ 1 เข้าด้วยกัน เติมน้ำกลั่นให้มีปริมาตร 90 - 95 มิลลิลิตร
3. ตรวจสอบค่าพีเอชของสารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ที่เตรียมได้ ด้วยเครื่องวัดความเป็นกรด-ด่าง ถ้าพีเอชของสารละลายไม่ได้เท่ากับ 6.8 ให้เติมสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ 0.5 โมลาร์ หรือสารละลายกรดไฮโดรคลอริก 0.5 โมลาร์ ที่ละน้อยลงในสารละลาย จนได้ค่าพีเอชเท่ากับ 6.8 แล้วปรับปริมาตรให้ได้ 100 มิลลิลิตร

(การใช้และการระวังรักษาเครื่องวัดความเป็นกรด-ด่าง ให้ศึกษาจากอาจารย์ผู้ควบคุมในห้องปฏิบัติการ)

วิธีคำนวณและการเตรียมสารละลายบัฟเฟอร์

สารที่มีบทบาททำหน้าที่ให้โปรตอน คือ.....

สารที่มีบทบาททำหน้าที่รับโปรตอน คือ.....

คำนวณโดยใช้สมการ

แทนค่า

ความเข้มข้นของ.....ที่จะต้องมี =โมลาร์

ความเข้มข้นของ.....ที่จะต้องมี =โมลาร์

ปริมาตรของ 0.5 โมลาร์ NaH_2PO_4 ที่ต้องตวงมา =มิลลิลิตร

ปริมาตรของ 0.5 โมลาร์ Na_2HPO_4 ที่ต้องตวงมา =มิลลิลิตร

ผสมสารละลายทั้งสองเข้าด้วยกัน แล้วเติมน้ำกลั่น มิลลิลิตร

แล้วปรับพีเอชให้ได้ 6.8 ด้วยเมื่อได้พีเอชตามต้องการแล้วปรับปริมาตรให้ได้.....มิลลิลิตร ก็จะได้สารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ความเข้มข้น 0.2 โมลาร์พีเอช 6.8

การทดลองที่ 1.2 การศึกษาสมบัติของสารละลายบัฟเฟอร์และผลของความเข้มข้นที่มีต่อประสิทธิภาพความเป็นบัฟเฟอร์ของสารละลายบัฟเฟอร์ที่มีค่าพีเอชเดียวกัน

- สารเคมีที่ใช้**
1. สารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ที่เตรียมได้จากการทดลองที่ 1.1
 2. สารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ 0.2 โมลาร์
 3. สารละลายกรดไฮโดรคลอริก 0.2 โมลาร์
 4. น้ำกลั่นที่ปรับพีเอชเป็น 6.8
 5. สารละลายอินดิเคเตอร์ 4 ชนิด ได้แก่ เมทิลเรด (methyl red) บรอมไธมอลบลู (bromthymol blue) ฟีนอลเรด (phenol red) และฟีนอล์ฟทาลีน (phenolphthalein)

วิธีทดลอง

1. เตรียมสารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ความเข้มข้น 0.05 และ 0.1 โมลาร์ จากสารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ความเข้มข้น 0.2 โมลาร์ที่เตรียมได้จากการทดลองที่ 1.1 (โดยเจือจางด้วยน้ำกลั่น) โดยใช้ น้ำกลั่น และสารละลายบัฟเฟอร์ที่เตรียมได้ตามตารางข้างล่างนี้

ความเข้มข้นของฟอสเฟตบัฟเฟอร์ (โมลาร์)	0.05	0.1
ฟอสเฟตบัฟเฟอร์ 0.2 โมลาร์ พีเอช 6.8 (มิลลิลิตร)	10	25
น้ำกลั่น (มิลลิลิตร)	30	25

2. เตรียมหลอดทดลองไว้ 5 ชุดการทดลอง ชุดการทดลองละ 4 หลอด ปิดสารละลายลงในแต่ละหลอดดังนี้

หลอดที่ 1. ใส่ น้ำกลั่นที่ปรับพีเอชเป็น 6.8	4	มิลลิลิตร
หลอดที่ 2. ใส่สารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ 0.05 โมลาร์ พีเอช 6.8	4	มิลลิลิตร
หลอดที่ 3. ใส่สารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ 0.1 โมลาร์ พีเอช 6.8	4	มิลลิลิตร
หลอดที่ 4. ใส่สารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ 0.2 โมลาร์ พีเอช 6.8	4	มิลลิลิตร

3. ชุดการทดลอง 3 ชุด หยดสารละลายอินดิเคเตอร์ลงในหลอดทดลองแต่ละชุด หลอดละ 1 หยด โดยให้ใช้สารละลายอินดิเคเตอร์ 1 ชนิดต่อ 1 ชุดการทดลอง ส่วนอีก 2 ชุดการทดลองที่เหลือ ให้หยดสารละลายอินดิเคเตอร์ที่เป็นบรอมไธมอลบลู ลงในทุกหลอดของทั้งสองชุด หลอดละ 1 หยด สังเกตสีของอินดิเคเตอร์ในแต่ละหลอดหลังเขย่าให้เข้ากัน บันทึกสีของอินดิเคเตอร์ไว้

4. ชุดการทดลองที่มีการเติมสารละลายอินดิเคเตอร์เมทิลเรด และชุดการทดลองที่มีการเติมสารละลายอินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลู 1 ชุด ให้เติมสารละลายกรดไฮโดรคลอริก 0.2 โมลาร์ โดยเริ่มจากหลอดที่ 1 ของชุด ค่อยๆ หยดสารละลายกรดไฮโดรคลอริกจากกระบอกตวงที่ตวงปริมาตรและอ่านค่าไว้แล้ว จนกระทั่งถึงช่วงพีเอชที่สารละลายอินดิเคเตอร์เมทิลเรดเปลี่ยนสี สังเกตจากสีของอินดิเคเตอร์ที่เปลี่ยนไปคงตัว บันทึกจำนวนหยดของสารละลายกรดไฮโดรคลอริกที่ใช้และอ่านปริมาตรที่ใช้ไปในการนี้ จากกระบอกตวง (อย่าลืมปล่อยสารละลายกรดไฮโดรคลอริกที่เหลือค้างในหลอดหยดลงในกระบอกตวงให้หมด ก่อนอ่านปริมาตรในกระบอกตวง ซึ่งค่าที่อ่านได้นี้ คือ ปริมาตรกรดที่เหลืออยู่เมื่อการทดลองเสร็จสิ้น

เมื่อลบด้วยค่าปริมาตรก่อนทำการทดลอง คือค่าที่อ่านได้ก่อนดูจากกระบอกตวงเพื่อหยดลงในหลอดทดลอง ก็จะได้ปริมาตรของกรดที่ใช้ไปในการเปลี่ยนสีของอินดิเคเตอร์)

จากนั้นทำลักษณะเดียวกันนี้กับหลอดที่ 2, 3 และ 4 ของชุดการทดลอง ตามลำดับ โดยที่ให้ทุกหลอดมีสีของอินดิเคเตอร์ที่เปลี่ยนไปเป็นเฉดสีเหมือนกันทั้ง 4 หลอด (เฉดสีเดียวกับหลอดที่ 1)

5. ชุดการทดลองที่มีการเติมสารละลายอินดิเคเตอร์ฟีนอลเรด ชุดการทดลองที่มีการเติมสารละลายอินดิเคเตอร์ฟีนอล์ฟธาเลอิน และอีกชุดการทดลองที่มีการเติมสารละลายอินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลู ที่เหลืออีกชุด ให้ทำการทดลองในลักษณะเดียวกับที่กล่าวไว้ในข้อ 4. แต่เปลี่ยนเป็นให้เติมสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ 0.2 โมลาร์แทน

อินดิเคเตอร์แต่ละชนิดมีช่วงการเปลี่ยนสีดังนี้

อินดิเคเตอร์	ช่วงพีเอช ที่เปลี่ยนสี	การเปลี่ยนสี
เมทิลเรด	4.2 – 6.3	แดง - เหลือง
บรอมไธมอลบลู	6.0 – 7.6	เหลือง - น้ำเงิน
ฟีนอลเรด	6.8 – 8.4	เหลือง - แดง
ฟีนอล์ฟธาเลอิน	8.3 – 10.0	ไม่มีสี - ชมพู

6. เปรียบเทียบจำนวนหยดและปริมาตรของกรดหรือเบสที่ใช้ในแต่ละหลอดของการทดลองแต่ละชุด แล้วสรุปผลสมบัติของสารละลายบัฟเฟอร์และผลของความเข้มข้นที่มีต่อประสิทธิภาพความเป็นบัฟเฟอร์

แนวทางการวิเคราะห์ผลการทดลอง

การวิเคราะห์ให้แบ่งเป็น 2 กรณี คือ การดูประสิทธิภาพการต้านทานการเปลี่ยนแปลงพีเอชเมื่อมีการเติมกรด เป็นกรณีหนึ่ง และการเติมด่าง อีกกรณีหนึ่ง ซึ่งทั้ง 2 กรณีให้ยึดผลการทดลองที่ใช้อินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลูเป็นหลัก แล้วขยายผลโดยนำผลการทดลองที่ใช้อินดิเคเตอร์อื่นมาประกอบ เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปว่า สารละลายบัฟเฟอร์ความเข้มข้นนั้นๆ ต้านทานการเติมกรด (หรือด่าง) ได้แค่ไหน และเมื่อต้านทานไม่ได้แล้ว พีเอชจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ค่าเท่าใด

ความรู้พื้นฐานที่ต้องรู้คือ สารละลายบัฟเฟอร์ชนิดหนึ่งๆ จะมีช่วงพีเอชที่ยังคงแสดงคุณสมบัติการต้านทานการเปลี่ยนแปลงพีเอชได้ $= pK_a \pm 1$ ซึ่งสารละลายฟอสเฟตบัฟเฟอร์ที่เตรียมขึ้นในการทดลองนี้ โดยใช้ค่า $pK_a = 6.8$ จะคงความเป็นบัฟเฟอร์ได้ในช่วง 5.8-7.8 เท่านั้น พ้นจากช่วงพีเอชดังกล่าวไป จะสูญเสียความเป็นบัฟเฟอร์ไป (แต่จะกลับมาแสดงความเป็นบัฟเฟอร์ได้อีกที่ช่วงพีเอชอื่น เพราะ ...?)

ตัวอย่าง หลอดที่เติมอินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลู เมื่อมีการเติมกรด จนสีเปลี่ยนเป็นเหลือง แสดงว่าพีเอชลงไปต่ำกว่า 6.0 ต่ำลงไปแค่ไหน ใช้ข้อมูลผลการทดลองหลอดที่เติมอินดิเคเตอร์เมทิลเรดมาประกอบ (ซึ่งปริมาตรกรดที่ใช้ในการเปลี่ยนสีอินดิเคเตอร์ควรใกล้เคียงกับปริมาตรกรดที่ใช้ในหลอดที่เติมอินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลู)

ผลการทดลองที่ 1.2

ชุดการทดลอง		ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ พีเอช 6.8 (โมลาร์)			
อินดิเคเตอร์ที่ใช้		0 (หลอดที่1)	0.05(หลอดที่2)	0.1(หลอดที่3)	0.2(หลอดที่4)
เมทิลเรด	สีของอินดิเคเตอร์ก่อนเติมกรด				
	สีของอินดิเคเตอร์หลังเติมกรด จนเปลี่ยนสี				
	จำนวนหยดของกรดที่ใช้ (หยด)				
	ปริมาตรของกรดที่ใช้ (มิลลิลิตร)				
บรอมไธมอลบลู	สีของอินดิเคเตอร์ก่อนเติมกรด				
	สีของอินดิเคเตอร์ หลังเติมกรด จนเปลี่ยนสี				
	จำนวนหยดของกรดที่ใช้ (หยด)				
	ปริมาตรของกรดที่ใช้ (มิลลิลิตร)				
บรอมไธมอลบลู	สีของอินดิเคเตอร์ก่อนเติมต่าง				
	สีของอินดิเคเตอร์ หลังเติมต่าง จนเปลี่ยนสี				
	จำนวนหยดของต่างที่ใช้ (หยด)				
	ปริมาตรของต่างที่ใช้ (มิลลิลิตร)				
ฟีนอลเรด	สีของอินดิเคเตอร์ก่อนเติมต่าง				
	สีของอินดิเคเตอร์ หลังเติมต่าง จนเปลี่ยนสี				
	จำนวนหยดของต่างที่ใช้ (หยด)				
	ปริมาตรของต่างที่ใช้ (มิลลิลิตร)				
ฟีนอล์ฟธาไลน์	สีของอินดิเคเตอร์ก่อนเติมต่าง				
	สีของอินดิเคเตอร์ หลังเติมต่าง จนเปลี่ยนสี				
	จำนวนหยดของต่างที่ใช้ (หยด)				
	ปริมาตรของต่างที่ใช้ (มิลลิลิตร)				

เพื่อช่วยในการวิเคราะห์ผล นำไปสู่การสรุปและวิจารณ์ผลการทดลอง ให้นักเรียนตอบคำถามเหล่านี้ให้ได้ก่อน

	ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ พีเอช 6.8 (โมลาร์)		
	0.05	0.1	0.2
ปริมาณเนื้อสาร NaH_2PO_4 ใน 4 มิลลิลิตร (มิลลิโมล)			
ปริมาณเนื้อสาร Na_2HPO_4 ใน 4 มิลลิลิตร (มิลลิโมล)			
จะทำลายระบบบัพเฟอร์นี้ต้องใช้ปริมาณเนื้อสารกรด 0.2 โมลาร์ อย่างน้อย (มิลลิโมล)			
จะทำลายระบบบัพเฟอร์นี้ต้องใช้ปริมาณเนื้อสารต่าง 0.2 โมลาร์ อย่างน้อย (มิลลิโมล)			

1. ปริมาตรกรดที่ใช้ในการทำให้สีของอินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลูเปลี่ยนสีในทุก ๆ ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ ควรเท่ากับ ปริมาตรต่างที่ใช้ในการทำให้สีของอินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลูเปลี่ยนสีในทุก ๆ ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ หรือไม่ เพราะอะไร

.....

.....

.....

2. ปริมาตรกรดที่ใช้ในการทำให้สีของอินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลูเปลี่ยนสีในทุก ๆ ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ ควรเท่ากับ ปริมาตรกรดที่ใช้ในการทำให้สีของอินดิเคเตอร์เมทิลเรดเปลี่ยนสีในทุก ๆ ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ หรือไม่ เพราะอะไร

.....

.....

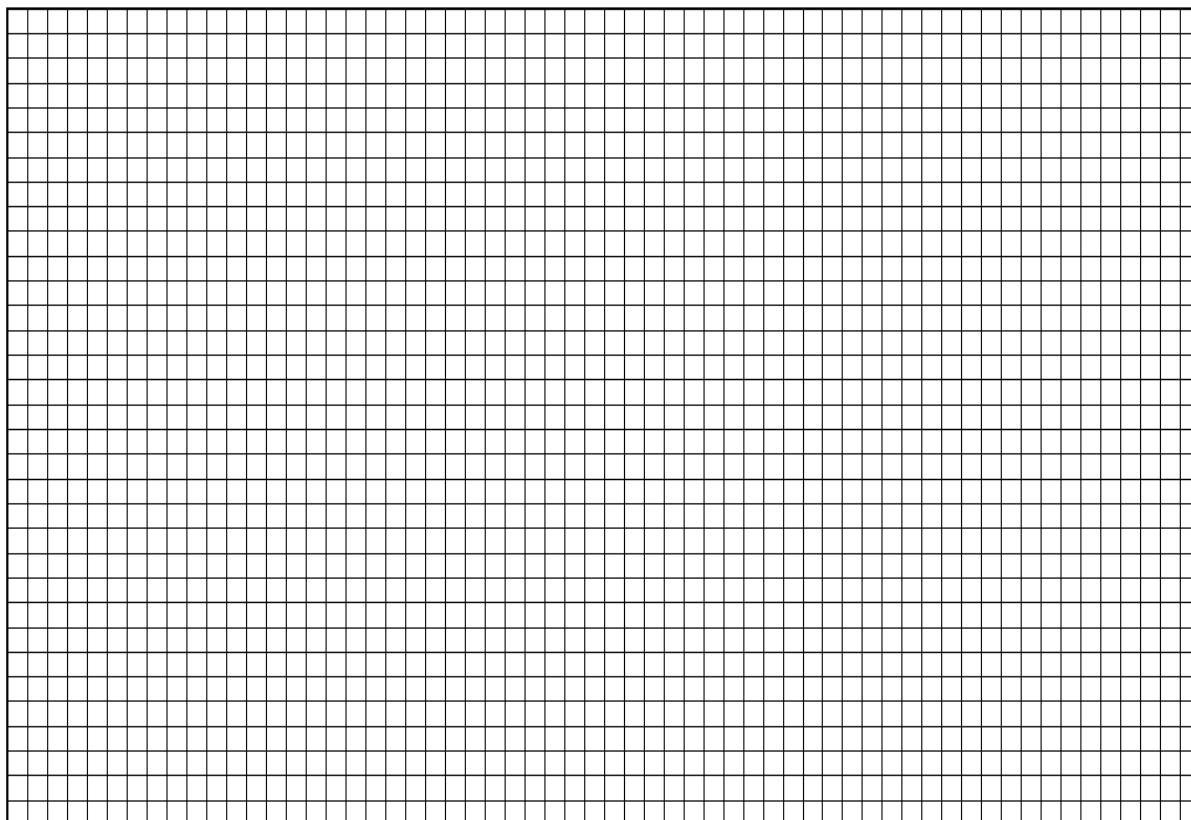
.....

3. ปริมาตรต่างที่ใช้ในการทำให้สีของอินดิเคเตอร์บรอมไธมอลบลูเปลี่ยนสีในทุก ๆ ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ ควรเท่ากับ ปริมาตรต่างที่ใช้ในการทำให้สีของอินดิเคเตอร์ฟีนอลเรดเปลี่ยนสีในทุก ๆ ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ และปริมาตรต่างที่ใช้ในการทำให้สีของอินดิเคเตอร์ฟีนอล์ฟธาไลน์เปลี่ยนสีในทุก ๆ ความเข้มข้นของสารละลายฟอสเฟตบัพเฟอร์ หรือไม่ เพราะอะไร

.....

.....

.....

รูปที่ 1. กราฟการไตเตรทระหว่างกรดอ่อนตัวอย่างกับสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์

สรุปผลและวิจารณ์ผลการทดลองที่ 1.3

ค่า pK_a ของกรดอ่อนตัวอย่าง = คือ กรดอ่อน

คำถาม

1. สารละลายบัฟเฟอร์ที่เตรียมขึ้นจากคู่สารต่อไปนี้ จงขีด ✓ ลงในช่อง เพื่อบอกว่าสารใดมีบทบาทเป็น proton donor และสารใดเป็น proton acceptor

	คู่สารคู่ที่ 1		คู่สารคู่ที่ 2		คู่สารคู่ที่ 3	
	H_3PO_4	NaH_2PO_4	Na_2CO_3	NaHCO_3	HCOONa	HCOOH
proton donor						
proton acceptor						

2. สารละลายบัฟเฟอร์ที่เตรียมจาก $\text{H}_2\text{NCH}_2\text{COOH}$ โดยใช้ค่า $\text{pK}_{a2} = 9.78$ จะมี proton donor และ proton acceptor เป็นสารใด

3. ในการเตรียมบัฟเฟอร์ 0.25 โมลาร์ พีเอช 7.0 จำนวน 100 มิลลิลิตร จะต้องใช้

ก. 0.25 M NaH_2PO_4 , 0.25 M K_2HPO_4 และน้ำกลั่นอย่างละกี่มิลลิลิตร

ข. 0.5 M NaH_2PO_4 , 0.5 M NaOH และน้ำกลั่นอย่างละกี่มิลลิลิตร

4. เมื่อนำ 10 มิลลิลิตร 0.5 M CH_3COOH ผสมกับ 10 มิลลิลิตร 0.2 M CH_3COONa สารละลายที่ได้จะมีพีเอช เท่าใด (กำหนด $\text{pK}_a = 4.76$) และความเข้มข้นของสารละลายบัฟเฟอร์เป็นเท่าใด

ปริมาตรรวมหลังผสมรวมกัน เท่ากับ.....มิลลิลิตร

หลังผสมรวมกันแล้ว ความเข้มข้นของ CH_3COOH จะเป็นโมลาร์

หลังผสมรวมกันแล้ว ความเข้มข้นของ CH_3COONa จะเป็นโมลาร์

แทนค่าลงในสมการ Henderson – Hasselbalch

ความเข้มข้นของสารละลายบัฟเฟอร์ที่เกิดขึ้น เป็น โมลาร์

5. การผสมสารละลายกรดไฮโดรคลอริกกับสารละลายโซเดียมแอสีเตทเข้าด้วยกัน จะได้สารละลายบัฟเฟอร์หรือไม่ ถ้าได้ จะมีความแตกต่างจากการผสมสารละลายกรดแอสีติกกับสารละลายโซเดียมแอสีเตท และการผสมสารละลายกรดแอสีติกกับสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ อย่างไรบ้าง จงอธิบาย

สมการเคมีของการผสมสารละลายกรดไฮโดรคลอริกกับสารละลายโซเดียมแอสีเตท เป็นดังนี้

สมการเคมีของการผสมสารละลายกรดแอสีติกกับสารละลายโซเดียมแอสีเตท เป็นดังนี้

สมการเคมีของการผสมสารละลายกรดแอสีติกกับสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ เป็นดังนี้

เมื่อพิจารณาทั้งสามสมการเคมี ความแตกต่างอยู่ที่